

HOMBUR OYUNUNDA ESKİ GELENEKLER

NURİ YÜCE

Altay milletlerinin kültür tarihinde savaşçı ve göçebe hayat tarzının önemli bir yeri vardır. Bunun izlerini halk ağzından derlenen dil, edebiyat ve folklor malzemelerinin pek çoğunda görmek mümkündür. Bilhassa Türklerin eski yaşayışlarıyla ilgili bazı gelenekler, değişik biçimlerle de olsa, oyunlarında muhafaza edilmiştir.

Burada söz konusu edilecek olan *Hombur* oyunu ortalama 5-15 yaşlarındaki çocuklar arasında oynanır. Bu oyun, oynanış biçimi ve kaideleri bakımından eski Türklerin bozkırdaki savaşçı göçebe hayatını hatırlatır.

Hombur çok geniş ve mümkünse düz bir alanda oynanır. Oyuna katılacak çocuklar arasından iki takım kaptanı seçilir. Bunlara *Ebe* denir. Her iki ebe liderlik görevini başarıyla yürütecek nitelikte olmalıdır. Oyuncular da bazı özellikler aranır. Meselâ, hızlı koşabilen, dikkatli, ânî ve kesin karar veren ve takımdaki diğer oyuncularla işbirliği yapan oyuncular tercih edilir.

Seçilen iki ebe, oyun alanının ortasında yanyana ayakta durup beklerler. Oyuna katılacak olan çocuklardan eşit sayıda iki takım kurulması için şöyle demokratik bir usul uygulanır : Oyuncular ikişer ikişer ayrılıp çiftler oluştururlar. Bu şekilde ayrılmaya *Eşleşme*, ve bu çiftlerdeki her bir oyuncuya da *Eş* denir. Eşleşen her iki çocuk, kolunu eşinin omuzuna atıp 15-20 metre kadar uzağa gider. Orada eşler başkalarına duyurmadan kendileri için gizlice sembolik birer ad kararlaştırırlar. Meselâ, bir eş kendisi için ad olarak *Ay* kelimesini, öteki eş de *Yıldız* kelimesini kabul eder. Başka çiftten biri *Dağ*, öteki de *Deniz* kelimesini ad olarak seçer. Eşler adlarını gizlice tesbit ettikten sonra, yine birinin kolu ötekinin omuzuna atılmış olarak ebe-lerin önüne gelirler.

Eşlerden biri ebelere sorar : *Ebeler ebeler, kime diller?* Ebelerden biri cevap verir : *Başa diller.* Diğer eş sembolik adlarını söyleyerek tekrar sorar : *Ayı m-alıñ, Yıldızı mı?* Cevap veren ebe bu iki isimden birini tercih eder ve meselâ : *Ayı alırıñ* diye cevap verir. Adı *Ay* olan hangi oyuncu ise, *Ay'ı* isteyen ebenin tarafına geçer ve o ebenin takımının oyuncusu olur. Adı *Yıldız* olan oyuncu da öteki ebenin tarafına geçer.

Sonra başka bir çift gelir ve eşlerden biri ebelere yine aynı soruyu sorar : *Ebeler ebeler, kime diller?* Bu kez öteki ebe cevap verir : *Başa diller.* Diğer oyuncu sorar : *Dā m-alıñ, Deñizi mi?* Ebe cevap verir : *Deñiz nemē-rek?*

Dâ-lırın. Sembolik adı *Dağ* olan oyuncu bu ebenin tarafına geçer ve onun takımına katılır. Adı *Deniz* olan oyuncu da öteki ebenin tarafına geçer.

Böylece bütün oyuncular ebeler arasında paylaşılır ve eşit sayıda oyuncular olan iki takım kurulmuş olur. Ebeler de aynı zamanda kendi takımlarının birer oyuncusu olarak takımdaki yerlerini alırlar. Her takımda dörder, beşer veya altışar oyuncu olursa, oyun daha düzenli oynanır.

İki takım kurulduktan sonra oyun alanının ortasına yuvarlak bir taş konur. Buna *Gömbe* denir. *Gömbe*'ye *Homburdaşı* ve bazan *Gale* de denir. Oyun alanının ortasında sabit kalsın diye *Gömbe*'nin alt tarafı yerin içine biraz gömülür; fakat oyun alanının her tarafından görülebilmesi için üst kısmının yerden biraz yüksekçe kalmasına ve açık renkte olmasına dikkat edilir.

Takımlardan biri *içten* olur. Bu takımın oyuncuları oyun sahasının iç dairesinde yer alırlar ve merkezdeki *Gömbe*'yi savunurlar. Diğer takım *dıştan* olur. Bu takımın oyuncuları da oyun alanının dış dairesinde yer alırlar ve iç takım oyuncuları tarafından vurulmaksızın *Gömbe*'ye ayaklarıyla basmağa çalışırlar (Şekil 1). İç takımın oyuncuları dış takımın oyuncularını kovalarlar ve onlara elleriyle dokunmağa veya incitmeksizin vurmağa çalışırlar. Vurulan bir dış takım oyuncusu ölmüş sayılır. Busebeple oyundan çıkar ve oyun tekrar başlayıncaya kadar dışarda bekler. Bu hadiseye *Vurma* denir (Şekil 2).

Dıştan olan takımın oyuncuları kaçarlar, içten olan takımın oyuncuları da onları kovalarlar. Bu esnada dış takım oyuncularından biri vurulmaksızın *Gömbe* ile iç takım oyuncularından herhangi birinin arasından hızla geçmeğe çalışır. Eğer dış takım oyuncusu bunu başarır, iç takım oyuncusunun *Gömbe* (yani merkez veya kale) ile irtibatı kesildiğinden, bu iç takım oyuncusu ölmüş sayılır. Ölen oyuncu oyundan çıkar ve oyunun sonuna kadar dışarda bekler. Bu hadiseye *Ara kesmeç* denir (Şekil 3).

Her bir takım bu usullerle diğer takım oyuncularını oyun dışı etmeye çalışır. Hangi takımın oyuncusu oyun alanında en sona kalmışsa o takım bir sayı kazanır. Eğer dıştan olan takımın herhangi bir oyuncusu içten olan takımın oyuncuları tarafından vurulmadan *Gömbe*'ye ayak basarsa iç takım oyuncularının hepsi esir alınmış ve öldürülmüş sayılır. Bu hadiseye *Hombur oldu* denir. Böylece dıştan olan takım bir sayı kazanır (Şekil 4).

Oyunu kazanan her takımın her oyuncusu, kaybeden takımdaki eşinin sırtına binip, *Gömbe*'den oyun alanının dışına kadar gider. Sonra oyun yeniden başlar. Bu kez her iki takım oyundaki rollerini ve yerlerini birbirleriyle değiştirirler. İçten olan takımın oyuncuları dış tarafa geçerler. Dıştan olanın oyuncuları da iç tarafa geçip *Gömbe*'yi savunurlar. *Hombur* oyunu bu şekilde 3-5 kez tekrarlanır.

Hombur oyunu, bozkırda yaşayan göçebe ve yarı yerleşik Türk kabilelerinin savaştaki saldırı ve savunmalarının çocuk oyununa dönüşmüş uygula-

masından başka bir şey değildir. Her iki takımın vaziyeti bir savaş düzenine benzer (Krş. Doerfer, *TME IV*, Nr. 1791 *yasal* ياسال, s. 82-92). Dış tarafta bulunan takım saldırgan kabileleri temsil eder. Bunlar ekseriya dağlarda yaşarlar ve yağmacılıkla meşgul olurlar. İç tarafta bulunan takım ise ovada yaşayan kabileleri temsil eder. Bunlar kısmen yerleşiktirler, davarları ve at sürüleriyle (köy, otlak ve pınar gibi) bir merkez etrafında yaşarlar.

Oyun alanının ortasında bulunan *Gömbe*, merkezî bir yeri temsil eder. Orada idare merkezi, yani devletin en üst makamı bulunur. Hazine ve halkın yiyecek stoku da orada muhafaza edilir. Orası kutsî ve hayatî ehemmiyeti haizdir. Bundan dolayı o yer korunur ve yabancıların oraya girmesine aslâ müsaade edilmez. Aksi halde hükümrânlık ve hürriyet elden gider.

Hombur oyunu Türkiye'nin bir kaç vilayetinde değişik adlar altında oynanır. Meselâ: Ankara, Gaziantep ve Şanhurfa'da *Ara kesme* veya *Ara-kesmesi*; Diyarbakır'da *Arakesmek* veya *Kala*; Sivas'ta *Arakesti*; Çankırı, Erzincan ve Malatya'da *Mayla*; Elazığ'da *Çır* veya *Kale kapmaca*? İçel'de *Hombur* olarak bilinir. Dikkati çeken *Hombur* adı yalnız İçel ilinde muhafaza edilmiştir.

Hombur kelimesinin şu kelimelerle aynı fiil kökünden türemiş olduğu anlaşılıyor :

hombuk : Kaydırak oyununda dikilen taş, kuka, muka (*SDD II*, 1941, s. 741).

hombur II : Çocukların kaydırak oynarken diktikleri yuvarlak taş (*DS VII*, 1974, s. 2400, - Çankırı, Malatya).

homman : Külde pişirilen çörek ya da ekmek (*DS VII* 1974, s. 2400, Ankara).

hompuruşmak: Saldırmak (*DS VII*, 1974, s. 2400, - Saimbeyli).

Anadolu ağızlarında derlenmiş olan bu kelimelerin mânâları Hombur oyunundaki bazı özelliklere uymaktadır. Mesela : “yuvarlak taş”, *Gömbe*'ye tekabül eder. “Külde pişirilen çörek ya da ekmek”, *Gömbe*'nin bir özelliği olan “yere gömülme” ile ilgili olup, toprakta saklanan zahireyi veya hazineyi temsil eder. “Saldırma” hadisesi ise yağmacı boyları temsil eden dış takımın hareketlerinde görülür.

Hombur kelimesi büyük bir ihtimalle Çağatayca'daki “ein runder Knopf r Knäul, r Knauf, r Haufen, e Truppe, e Versammlung (yuvarlak düğme, yumak, toka, yığın, bölük, toplantı)” anlamlarında kullanılan *kombul* (< *hunbul*) kelimesi ile ilgilidir (Krş. Zenker 721; Radloff, *Wb II*, 673; ŞSEf/Kunos 134; Räsänen, *Wb I*, 279). Çağatayca'daki *kombul* kelimesi, Batı Orta Moğolca'da bir askerî teknik terim olarak “r Flankenschutz, e militärische Seitendeckung, s Flankenkorps (yan koruma, askerî yan müdâfaa, yan birlik) anlamlarında kullanılmış olan *hunbul* (< *kumbigul*) kelimesinden gelir.

Bu ise Moğolca'da "bir merkezin çevresini sarmak, bir merkezi kuşatmak" anlamlarındaki fiil kökü *qunbul* قنبول'den türemiştir (Doerfer, *TME I*, Nr. 289 *qunbul* قنبول, s. 416-418).

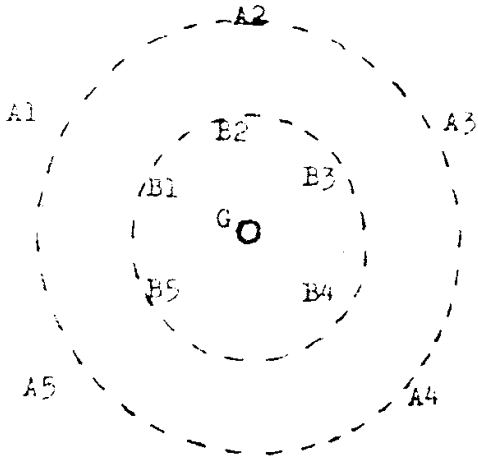
Hombur oyunundaki tek işaret olan ve oyun alanının ortasında bulunan alt tarafı yere gömülmüş oyun taşı *Gömbe* (< *kömbe* < *köm+me*) kelimesi "gömülü, gömülmüş şey" anlamındadır. *Kömbe* kelimesi Kazakça'da da buna benzer anlamlarda kullanılır. Meselâ : Radloff, *Wb. II*, 1323'de : *kömbö* (Kir., von *köm+mä*) 1) in der Asche eingegrabene glühende Kohlen oder glühender trockener Mist; 2) vergrabenes Eigenthum; 3) das Zeichen (Ziel) beim Wettlauf" diye kayıtlıdır. *Kazak Tilinin Tüsindirme Sözdigi I*, 309'da da şu manalar var : *kömbe I*, zat 1) Žer astındağı baylık, ken; 2) Astık, žemis, t.b. zattar koyatın ura, koyma; 3) Adam oyında bolatın sır. *kömbe II*, zat. Meže, märe, atžarıstağı karakşı.

Sonuç olarak diyebilirizki bu çocuk oyununda muhafaza edilmiş olan *Hombur* ve *Gömbe* kelimelerinin Moğolca *qunbul* ve Kazakça *kömbe* kelimeleriyle yalnız etimoloji bakımından değil, aynı zamanda halkiyat bakımından da bir kültür münasebeti olduğu muhakkaktır.

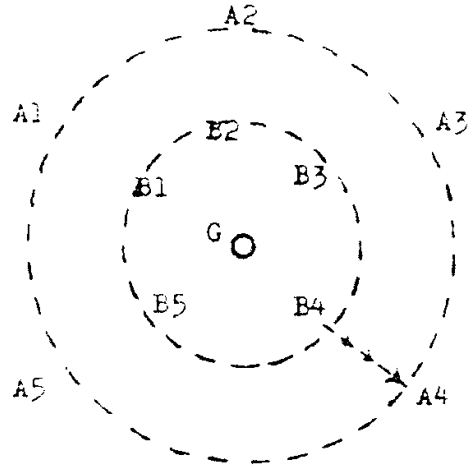
Hombur oyunu *Gömbe*'siyle ve oyun kurallarıyla, Türk boylarına ve diğer Altay halklarına özgü hayat tarzı geleneğinin çocukların dünyasında yaşaması konusunda tipik bir örnektir. Bu oyun eski nesillerin hem çocuklara güzel bir armağanı, hem de geçmişin izlerini arayan yetişkinlere değerli bir yadigârdır.

BİBLİYOGRAFYA

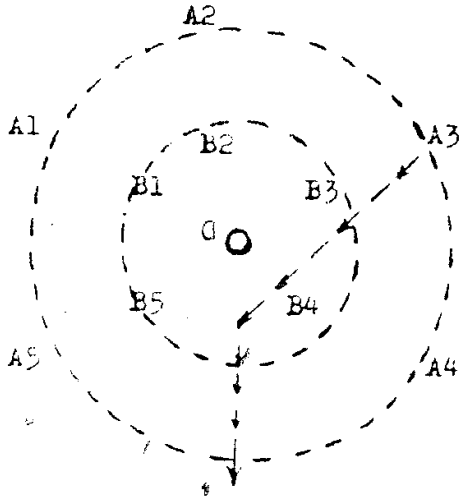
- Ö. A. Aksoy : *Gaziantep Ağzı III*, İstanbul 1946, s. 46.
 H. Altay : *Anayurttan Anadolu'ya*, Ankara 1981, s. 110, 193.
 M. And : *Oyun ve Bügü*, İstanbul 1974, s. 296.
 G. Doerfer : *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen I*, Wiesbaden 1963, s. 416-418; *IV*, Wiesbaden 1975, s. 82-92.
Kazak Tilinin Tüsindirme Sözdigi I (A-K), Almatı 1959, s. 309.
 I. Kúnos : *Šejx Sulejman Efendi's Čagataj - Osmanisches Wörterbuch*, Budapest 1902, s. 134.
 W. Radloff : *Versuch eines Wörterbuches der Türk - Dialecte II*, St. Petersburg 1899, s. 673, 1323.
 M. Räsänen : *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen*, Helsinki, 1949, s. 215.
 ——— : *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen I*, Helsinki 1969, s. 279.
Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I, İstanbul 1963, s. 295; *VII*, Ankara 1974, s. 2400.
Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi II, İstanbul 1941, s. 501, 657, 741, 973; *VI* : *Folklor Sözlüğü*, Ankara 1952, s. 18-19.
 J. Th. Zenker : *Türkisch - Arabisch - Persisches Handwörterbuch I-II*, Leipzig 1866, s. 721.

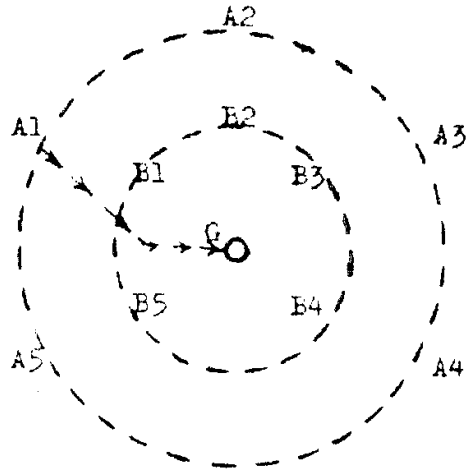
Şekil 1: Oyun alanı ve oyuncular
 A1 -A5: Dıştan olan takımın oyuncuları
 B1 -B5: İçten olan takımın oyuncuları
 G : Gömbe.

Şekil 2: Vurma

Şekil 3: Arakesmeç

Şekil 4: Hombur olmak.